

O'ZBEK ADABIYOTI VA KINO ADABIY ASARLARNING EKRANLASHTIRILISHI

Ergasheva Maftuna Hasan qizi

Alisher Navoiy nomidagi Toshkent davlat o'zbek tili va adabiyoti universiteti

Masofaviy va kechki ta'lim fakulteti IV bosqich 404- guruh talabasi.

<https://doi.org/10.5281/zenodo.18392902>

Annotatsiya. Mazkur maqolada o'zbek adabiyoti va kino san'ati o'rtasidagi uzviy aloqalar, xususan, adabiy asarlarning ekranlashtirish jarayoni ilmiy-nazariy jihatdan tahlil qilinadi. O'zbek kinematografiyasida badiiy asarlar asosida yaratilgan filmlarning estetik, g'oyaviy va tarbiyaviy ahamiyati ochib beriladi. Adabiy matn va kino tili o'rtasidagi farqlar, ekranlashtirish jarayonida yuzaga keladigan muammolar hamda ularning yechimlari tahlil etiladi.

Kalit so'zlar: o'zbek adabiyoti, kino san'ati, ekranlashtirish, badiiy asar, ssenariy, intermediallik.

Аннотация. В статье рассматриваются взаимосвязи узбекской литературы и киноискусства, в частности процесс экранизации литературных произведений.

Анализируется художественная, идейная и воспитательная значимость фильмов, созданных на основе литературных источников в узбекском кинематографе. Особое внимание уделяется проблемам адаптации художественного текста к языку кино и путям их решения.

Ключевые слова: узбекская литература, киноискусство, экранизация, художественное произведение, сценарий, интермедialность.

Abstract. This article examines the relationship between Uzbek literature and cinema, with particular emphasis on the screen adaptation of literary works. The artistic, ideological, and educational significance of films based on literary sources in Uzbek cinema is analyzed. The study also highlights the challenges of transforming literary texts into cinematic language and explores possible solutions.

Keywords: Uzbek literature, cinema art, screen adaptation, literary work, screenplay, intermediality.

KIRISH

Adabiyot va kino san'ati jamiyat ma'naviy hayotini shakllantiruvchi muhim madaniy hodisalar sifatida bir-biri bilan uzviy bog'liqdir. Adabiy asarlar asrlar davomida inson ruhiyati, ijtimoiy munosabatlar hamda tarixiy voqelikni badiiy ifodalashning yetakchi vositasi bo'lib kelgan bo'lsa, kino san'ati ushbu badiiy tajribani vizual-estetik shaklda ommalashtirish imkonini yaratdi.

Ayniqsa, adabiy asarlarning ekranlashtirilishi milliy madaniyatning uzluksizligini ta'minlash, badiiy merosni yangi talqinda keng auditoriyaga yetkazishning samarali yo'li hisoblanadi. O'zbek adabiyoti boy janrlar tizimi, chuqur g'oyaviy mazmuni va yuksak badiiy-estetik qiymati bilan milliy kinematografiya rivoji uchun mustahkam manba vazifasini bajarib kelmoqda.¹

¹ Karimov B. O'zbek kinematografiyasi tarixi. – Toshkent: Ma'naviyat, 2012.B-89

Abdulla Qodiriy, Oybek, Said Ahmad, O'tkir Hoshimov singari adiblar ijodiga mansub asarlarning kino san'ati orqali talqin etilishi nafaqat adabiy matnning yangi badiiy shaklda namoyon bo'lishiga, balki milliy qadriyatlar, tarixiy xotira va ijtimoiy muammolarning keng jamoatchilik ongiga singdirilishiga xizmat qilmoqda.

Shu bilan birga, adabiy asarni kino tiliga moslashtirish jarayoni murakkab ijodiy va nazariy masalalarni yuzaga keltiradi. Adabiyotda muhim o'rin tutuvchi ichki monolog, muallif nutqi va tasviriy vositalarning kino san'ati imkoniyatlari orqali qayta ifodalanishi ma'lum darajada soddalashtirish yoki o'zgarishlarni talab etadi. Bu holat ekranlashtirish jarayonini ilmiy asosda tahlil qilish zaruratini yuzaga chiqaradi.

Mazkur maqolaning maqsadi o'zbek adabiyoti va kino o'rtasidagi o'zaro aloqalarni tahlil qilish, adabiy asarlarning ekranlashtirilish jarayonidagi asosiy xususiyatlar, muammolar va ularning yechimlarini aniqlashdan iborat. Tadqiqot natijalari adabiyotshunoslik va kino san'ati integratsiyasini chuqurlashtirishga, shuningdek, milliy kinematografiyaning badiiy saviyasini oshirishga xizmat qiladi.

METODOLOGIYA

Mazkur tadqiqotda o'zbek adabiyoti va kino san'ati o'rtasidagi o'zaro aloqalarni, xususan, adabiy asarlarning ekranlashtirilish jarayonini ilmiy jihatdan tahlil qilish maqsadida kompleks metodologik yondashuv qo'llanildi. Tadqiqot metodologiyasi adabiyotshunoslik, kino san'ati nazariyasi va madaniyatshunoslik fanlarining o'zaro integratsiyasiga asoslanadi.

Birinchi bosqichda nazariy-tahliliy metod qo'llanilib, adabiy asarlarning ekranlashtirilishi masalasiga oid ilmiy manbalar, monografiyalar, maqolalar va dissertatsiyalar tahlil qilindi.

Ushbu metod yordamida ekranlashtirish tushunchasining nazariy asoslari, adabiyot va kino o'rtasidagi intermedial munosabatlarning mohiyati aniqlashtirildi. Ikkinchi bosqichda qiyosiy-tahliliy metod asosida adabiy matn va uning kino talqini o'rtasidagi o'xshash va farqli jihatlar o'rganildi.

Jumladan, syujet tuzilishi, obrazlar tizimi, g'oyaviy yo'nalish va badiiy tasvir vositalarining kino san'ati tilida qay darajada aks etgani tahlil qilindi. Bu metod ekranlashtirish jarayonida yuzaga keladigan transformatsiyalarni aniqlash imkonini beradi.²

Shuningdek, tadqiqotda tarixiy-analitik metod qo'llanilib, o'zbek kinematografiyasida adabiy asarlar asosida yaratilgan filmlarning rivojlanish bosqichlari o'rganildi. Mazkur metod orqali ekranlashtirish jarayonining turli davrlardagi xususiyatlari, ijtimoiy-madaniy omillar bilan bog'liqligi yoritildi.

Tadqiqotning empirik asosini o'zbek adabiyotining mumtoz va zamonaviy namunalari hamda ular asosida suratga olingan badiiy filmlar tashkil etadi.

Tahlil jarayonida strukturaviy-semiotik metoddan foydalanilib, adabiy matn va kino asaridagi belgilar tizimi, ramzlar va badiiy detallar talqin qilindi.

² To'xtayev A. **Kino san'ati nazariyasi asoslari**. – Toshkent: O'zbekiston, 2014.B-79

Umuman olganda, mazkur metodologik yondashuv adabiy asarlarning ekranlashtirilish jarayonini ko'p qirrali tahlil qilishga, adabiyot va kino o'rtasidagi ijodiy aloqalarning nazariy va amaliy jihatlarini ochib berishga xizmat qiladi.

MUHOKAMA VA NATIJALAR

Tadqiqot jarayonida o'zbek adabiyoti asosida yaratilgan kino asarlarining badiiy va g'oyaviy xususiyatlari tahlil qilindi. Muhokamalar shuni ko'rsatdiki, adabiy asarlarning ekranlashtirilishi jarayonida adabiyot va kino san'ati o'rtasida murakkab, ko'p qirrali ijodiy munosabatlar yuzaga keladi. Bu jarayon nafaqat badiiy matnning vizual shaklga o'tishini, balki uning mazmuniy va estetik qayta talqin etilishini ham taqozo etadi.

Tahlil natijalariga ko'ra, muvaffaqiyatli ekranlashtirilgan filmlarda adabiy asarning asosiy g'oyasi, obrazlar tizimi va ma'naviy-axloqiy yo'nalishi saqlab qolinganda, kino san'ati imkoniyatlari orqali yanada ta'sirchan ifodalangan. Masalan, tarixiy va ijtimoiy mavzudagi adabiy asarlar asosida yaratilgan filmlar tomoshabinda milliy o'zlikni anglash, tarixiy xotira va vatanparvarlik tuyg'ularini kuchaytirishga xizmat qilgan.

Shu bilan birga, muhokama jarayonida ekranlashtirish bilan bog'liq ayrim muammolar ham aniqlanib, ular tadqiqot natijalari asosida tahlil qilindi.

Eng dolzarb muammolardan biri — adabiy asarning syujeti va g'oyaviy mazmunining kino talqinida qisqarib yoki soddalashtirib yuborilishidir.

Bu holat, avvalo, kino asarining vaqt jihatdan cheklanganligi hamda vizual ifoda ustuvorligi bilan izohlanadi. Natijada, adabiy asardagi ichki kechinmalar va muallif pozitsiyasi to'liq aks etmasligi mumkin.³

Mazkur muammoning yechimi sifatida ssenariy ustida ishlash jarayonida adabiyotshunos va kinomutaxassislarning hamkorligini kuchaytirish, adabiy manbani chuqur ilmiy tahlil qilish zarurligi aniqlandi. Shuningdek, muhim sahnalarni ramziy va vizual vositalar orqali ifodalash kino tilida adabiy mazmunni yo'qotmasdan yetkazish imkonini beradi.

Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, ekranlashtirish jarayoni o'zbek adabiyotining ommalashuviga ijobiy ta'sir ko'rsatadi.⁴ Kino orqali adabiy asarlar keng auditoriyaga yetib boradi, natijada tomoshabinlarning kitobxonlikka bo'lgan qiziqishi ham ortadi. Bu esa adabiyot va kino san'ati o'rtasidagi o'zaro boyituvchi munosabatlarni mustahkamlashga xizmat qiladi.

Umuman olganda, muhokama va natijalar shuni tasdiqlaydiki, o'zbek adabiy asarlarining ekranlashtirilishi milliy kinematografiya rivoji uchun muhim omil bo'lib, u adabiy merosni zamonaviy madaniy makonda saqlash va rivojlantirishga xizmat qiladi.

XULOSA

Tadqiqot natijalari o'zbek adabiyoti va kino san'ati o'rtasidagi o'zaro aloqalar milliy madaniyat taraqqiyotida muhim ahamiyat kasb etishini ko'rsatdi. Adabiy asarlarning ekranlashtirilishi badiiy matnning yangi estetik shaklda talqin etilishiga, uning mazmun-mohiyatining keng auditoriyaga yetib borishiga xizmat qiladi.

Bu jarayon orqali adabiy meros zamonaviy madaniy makonda o'z dolzarbligini saqlab qoladi.

³ Xolmirzayev S. **Adabiy jarayon va zamonaviy kino**. – Toshkent: Universitet, 2018. B-63

⁴ Ne'matov H. **Adabiyot va kino**. – Toshkent: Fan, 2005. B-56

Tahlillar shuni ko'rsatdiki, muvaffaqiyatli ekranlashtirilgan kino asarlarida adabiy manbaning asosiy g'oyasi, obrazlar tizimi va ma'naviy-axloqiy yo'nalishi saqlangan holda, kino san'ati imkoniyatlari orqali yanada ta'sirchan ifodalanadi. Shu bilan birga, ekranlashtirish jarayonida adabiy asar syujetining qisqarishi, ichki kechinmalar va muallif pozitsiyasining to'liq aks etmasligi kabi muammolar ham yuzaga keladi. Bu holat adabiyot va kino tillarining o'ziga xosligi bilan izohlanadi.

Mazkur muammolarni bartaraf etish uchun ssenariy yaratish jarayonida adabiyotshunoslar va kinomutaxassislar o'rtasidagi ijodiy hamkorlikni kuchaytirish, adabiy asarlarni chuqur ilmiy tahlil asosida ekranlashtirish muhimligi aniqlandi.

Shuningdek, ramziy tasvir, vizual metafora va badiiy detallardan samarali foydalanish adabiy mazmunni yo'qotmasdan kino tilida ifodalash imkonini beradi.

Xulosa qilib aytganda, o'zbek adabiy asarlarini ekranlashtirish jarayoni milliy kinematografiyaning badiiy va g'oyaviy salohiyatini oshirish bilan birga, adabiyotning ommalashuviga, yosh avlodda estetik tafakkur va milliy o'zlikni anglash tuyg'ularini shakllantirishga xizmat qiladi.

Kelgusida mazkur yo'nalishdagi ilmiy tadqiqotlarni kengaytirish va amaliy tajribani boyitish o'zbek adabiyoti hamda kino san'ati rivoji uchun muhim ahamiyat kasb etadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Karimov B. O'zbek kinematografiyasi tarixi. – Toshkent: Ma'naviyat, 2012.B-155
2. Ne'matov H. Adabiyot va kino. – Toshkent: Fan, 2005.B-330
3. Xolmirzayev S. Adabiy jarayon va zamonaviy kino. – Toshkent: Universitet, 2018.B-120
4. To'xtayev A. Kino san'ati nazariyasi asoslari. – Toshkent: O'zbekiston, 2014.B-210